

СУЧАСНА ОЦІНКА РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Удосконалення регіональної структури галузі туризму ґрунтується на визнанні туристичного розвитку України як одного із пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, невід'ємної складової розвитку України. Тому на рівні регіонів, особливо в останні роки, приділялася увага щодо консолідації зусиль влади, промисловців, підприємців, усього населення області для створення здорового духовного простору. Головною метою цієї політики проголошено: впровадження державної культурної політики в регіоні; виконання обласних цільових галузевих програм; забезпечення певного мінімуму туристичних послуг для всіх верств населення; збереження народних мистецьких традицій, етнокультурного розмаїття; підвищення масової культури, її орієнтація на моральні та духовні цінності; раціональне використання наявного туристичного ресурсного потенціалу та обґрунтування механізмів удосконалення його структури.

Огляд останніх досліджень. Увага з боку вчених-економістів до обґрунтування механізмів розвитку, трансформації та удосконалення структури туристичного потенціалу була проявлена належним чином. Ще в 70-90-х рр. минулого століття специфіку досліджували переважно економісти-географи, насамперед це: О.Бейдик, М. Крачило, М. Костриця, О. Любіцева, О. Ігнатенко, І. Смаль та інші науковці. У їх роботах переважно досліджені географічна зумовленість галузі, її ресурсний потенціал, види атракцій та напрями і форми здійснення туристичних послуг.

У 2000-х роках активний інтерес до вирішення проблем розвитку галузі на теоретичному та практичному рівні почали проявляти вчені-економісти. Так, були опубліковані роботи В. Липчука, Л. Мармуль, Т. Пінчук, О. Сарапіної, інших науковців, у яких досліджені особливості організаційно-економічного механізму здійснення туристично-рекреаційної діяльності. Формуванню регіональної структури туристичної галузі присвячені роботи Д. Стеценка, Л. Чернюк.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є надання сучасної оцінки регіональної структури туристичного потенціалу Запорізької області; обґрунтування політики подальшого розвитку туристичної галузі регіону.

Виклад основного матеріалу. У Запорізькій області структуру туристичного потенціалу визначають соціально-культурна та природно-ресурсна складові.

Туристичний потенціал Запорізького краю винятково багатий на пам'ятки історії та культури. На державному обліку перебуває 8031 історико-культурна пам'ятка, у т. ч. 1677 – історії, 6276 – археології, 78 – монументального мистецтва. До Державного реєстру національного культурного надбання України внесено 18 пам'яток області: 8 пам'яток археології (надзвичайні пам'ятки світового значення - залишки давніх стоянок, поселення, городища, поховальні комплекси, кургани, ґрунтові могильники Канат-Могила та Поповські могили у Бердянському районі; Куляб-Могила у Михайлівському, Солоха та Мамай-гора у Кам'янсько-Дніпровському, Цимбалові могили у Великобілозерському районах, а також археологічний комплекс пам'яток «Лиса Гора» у Василівському районі та 3 пам'ятки історії (включаючи Дніпрогес). Також функціонує 3 заповідники: Національний заповідник «Хортиця», державний історико-археологічний музей-заповідник «Кам'яна Могила» (м. Мелітополь), історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» (м. Василівка).

Острів Хортиця – унікальна комплексна історико-культурна та природна

пам'ятка, що охоплює період від мезоліту до ХХ століття, всесвітньо відома як колиска Запорізького козацтва та осередок першої у світі демократичної республіки. У відповідності до розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2005 р. № 373-р. була схвалена та реалізовувалась Концепція Державної програми розвитку національного заповідника «Хортиця» на 2006-2010 рр. З давніх часів Хортиця набула значення духовного, державного і політичного символу Українського народу. Острів Хортиця став колискою українського козацтва, оплотом запорізьких вольностей та уособленням національного духу.

Національний заповідник «Хортиця» розташований на острові та прилеглих до нього територіях, займає площу 2386,86 га. На острові завдовжки 12 і завширшки 2,5 км розміщено комплекс із 70 унікальних пам'яток історії та археології, що охоплюють період від мезоліту до наших днів, з них 36 пам'яток пов'язано з історією запорізького козацтва. Музейний фонд заповідника становить майже 34 тис. одиниць зберігання. Це археологічні колекції, предмети декоративно-ужиткового мистецтва, скульптури, кераміки, вироби з дерева, металу, скла, кістки, шкіри тощо. Тут знаходиться державний геологічний заказник «Дніпровські пороги» загальною площею 1383 га. Його унікальною особливістю є наявність ландшафтів усіх географічних зон України - від степової до гірської.

Відомим туристичним ресурсом є Державний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» (Мелітопольський район). На території 15 га заповідника знаходиться пісковиковий пагорб площею 3,0 га, який є унікальною пам'яткою стародавньої історії та культури. Історико-архітектурний заповідник «Садиба Попова» (Василівський район) – диво містобудування, музей замкової архітектури пізнього класицизму, побудований у 1884 р. Аналогів високоякісного мурування стін з цегли, за свідченнями фахівців, немає ні в Україні, ні у країнах СНД, ні взагалі в Європі. Заповідник «Кам'яні Могили» (Розівський район) засновано 5 квітня 1927 р. як особливу природоохоронну територію місцевого значення. Його площа складає близько 400 га, з них 300 га у складі Донецької області і 100 – Запорізької. Зараз він є одним із чотирьох відділів Українського державного степового природного заповідника. Район урочища «Кам'яні Могили» у геологічному, біологічному, художньо-емоційному та історичному аспектах є водночас унікальним і репрезентативним.

Далеко за межами України відомі також нерухомі речові пам'ятки із числа археологічних знахідок курганів Кам'янського городища, меморіальні місця, пов'язані зі всесвітньо відомими історичними постатями Н. Махна, Д. Донцова та ін. Додає регіону позитивного туристичного іміджу унікальна споруда греблі Дніпрогесу та органічно пов'язаний з нею район соцміста Запоріжжя, спроектований всесвітньо відомими архітекторами братами Весненими. За сприяння управління культури і туризму облдержадміністрації стало традиційним проведення різних фестивалів, конкурсів всеукраїнського, міжнародного та обласного значення.

Зокрема, мова йде про I Міжнародний юнацький конкурс піаністів ім. В. Віардо; Міжнародний кінофестиваль «Бригантина» (м. Бердянськ); Всеукраїнський фестиваль дитячого та юнацького виконавського мистецтва "Акорди Хортиці"; Всеукраїнський фестиваль дитячої естрадної творчості "Топ-Топ"; регіональний конкурс на вищу театральну нагороду Придніпров'я "Січеславна – 2013"; обласний фестиваль народної хореографії ім. Ю. Большакова; обласний пісенно-поетичний фестиваль "Мамині джерела"; Всеукраїнський фестиваль мистецтв національних культур "Ми – українські"; Всеукраїнський фестиваль народного мистецтва "Хортиця" за участю провідних мистецьких колективів України; відбірковий тур Всеукраїнського фестивалю сучасної пісні та популярної музики "Червона Рута" тощо.

Запорізька область має унікальне економіко-туристичне положення. Територія області займає 27,2 тис. км², що становить 4,5 % території України. Протяжність з

півночі на південь становить 208 км, а зі сходу на захід – 235 км. Є досить розвинута система залізничного, автомобільного, водного та авіаційного сполучення. Клімат – помірно-континентальний, характеризується чітко означеною посушливістю. Середньорічні температури: літня - +22 С, зимова - -4,5 С. На рік у середньому припадає 225 сонячних днів. Умовно область поділяється на три природні зони: степову (50,8%), степову посушливу (34,8%) та сухостепову (14,4%). Такі природнокліматичні умови дозволяють вирощувати в області майже всі сільськогосподарські культури, отримуючи високі врожаї, а також максимально сприяють розвиткові курортно-туристичної діяльності.

Гідрографія складається з Каховського й Дніпровського водосховищ, 3 середніх рік (Молочної, Конки, Гайчура) і 118 малих річок з 28 водосховищами та 849 ставками. Північна частина Азовського моря є цінною рибогосподарською та рекреаційною акваторією. Узбережжя багате на мінеральні лікувальні ресурси: лікувальні грязі, мінеральні води.

Мережа рік надає можливості розвитку водного туризму та яхт-клубів. Причому довжина берегової лінії Азовського моря в межах області перевищує 300 км. Акваторія р. Дніпра, залишки колишніх плавнів історичного Великого Лугу є стабілізуючим рекреаційним чинником індустріального осередку регіону. Основне родовище лікувальних грязей має запаси 634 т. Використовуються вони санаторіями курорту «Бердянськ». Родовище «Кирилівське» розташоване в гирлі р. Ташенак, що впадає в Молочний лиман. Затверджені ДКЗ України, їх запаси на термін 50 р. перевищують 40 тис. куб. м. Середньорічний видобуток їх сягає 99 куб. м. Грязі використовуються санаторієм «Кирилівка». В районі м. Приморська розвідані та затверджені запаси лікувальної грязі Великого та Малеого лиманів у кількості 250,6 тис. куб. м, що дає змогу перспективного розвитку міста як курорту.

У Запорізькій області поширені мінеральні лікувальні води. Родовище «Бердянське» розташоване на території курорту «Бердянськ» і включає ділянки «Лазурний», «Бердянськ», «Нива», «Азов-1» і «Азов-3». На родовищі використовуються ропні і високомінералізовані води для бальнеологічних цілей зовнішнього застосування. Води середньої мінералізації поряд із зовнішнім застосуванням використовуються як лікувально-столові після їх розведення до мінералізації 5 г/дм³ (за лікувальними властивостями вода аналогічна «Миргородській»). Загальні запаси мінеральних вод родовища затверджені ДКЗ СРСР у кількості 3,5 тис. м³/доб. Середньодобовий водовідбір складає біля 300,0 м³, тобто біля 10,0 % затверджених запасів.

Родовище «Кирилівське» розташоване на території санаторію «Кирилівка», де використовуються ропні води і води середньої мінералізації. Запаси ропних вод затверджені в кількості 699 м³/доб., середньої мінералізації – 360 м³/доб. Водовідбір відповідно складає по 7,0 м³/доб. Значні запаси мінеральних лікувальних ресурсів дозволяють розвивати на узбережжі Азовського моря в Запорізькій області курортно-оздоровчий туристичний кластер.

Загальна кількість мисливських угідь в області займає площу 2559,128 тис. га. Протягом 2000-2010 рр. у регіоні було надано у користування 2156,486 тис. га угідь, з них Українському товариству мисливців і рибалок – 1,835 тис. га, держлісгоспам – 713,310 тис. га, Товариству військових мисливців та рибалок – 14,086 тис. га, трьом колективним сільськогосподарським підприємствам разом – 17,709 тис. га.

Мисливські угіддя визначені користувачам терміном на 15 років відповідно до рішення Запорізької обласної ради від 26.12.07р., протокол № 4. З метою збереження цінних видів флори та фауни в області на території 54,9 тис. га створено 310 об'єктів природно-заповідного фонду, що складає 2,02 % загальної площі області. Після створення національного природного парку «Приазовський», площа природно-

заповідних територій області зросла більш, ніж удвічі і перевищує 6,5 % від загальної площі області.

Конкурентною перевагою туристичного потенціалу краю є унікальне поєднання природних умов, ландшафтів, різноманітних рекреаційних ресурсів із низкою емоційно потужних пам'яток історії, археології, монументального мистецтва та архітектури. Сприятливий клімат, чудові прибережні пейзажі Дніпра, джерела мінеральної води і лікувальні грязі, тепле Азовське море приваблюють туристів.

Отже, різноманітний туристичний потенціал Запорізького Приазов'я створює передумови для перспективного розвитку курортного господарства. Нині ця територія є рекреаційним резервом і перебуває на етапі екстенсивного освоєння. На розвиток рекреаційної сфери значно вплинула загальна криза в господарстві країни. Нестача коштів у більшості населення на відпочинок та оздоровлення призвела до скорочення кількості рекреаційних закладів чи неповного їх завантаження.

Сьогодні відбуваються процеси трансформації та становлення як організаційно-економічної, так і регіональної структури галузі туризму Північного Приазов'я. Основним елементом ієрархічної системи регіональної структури є курорт. У межах Запорізького Приазов'я сформовано три курорти: «Бердянськ», «Кирилівка» та «Приморськ». Одночасно тут склалися і рекреаційні угіддя стихійного тривалого і короткочасного відпочинку локального та регіонального значення (Новопетрівські і Луначарські - Бердянського адміністративного району; Орловські - Приморського району; Радивонівські - Якимівського району; Чкалівські, Ботієвські і Степанівські - Приазовського району). Вони мають вигідне розміщення і сприятливі природні умови та ресурси для організації туристичної діяльності.

Так, розміщений на південному сході Запорізької області, Бердянський грязьовий приморський курорт територіально об'єднує Бердянську косу з її кореневою частиною, курортну зону м. Бердянська, а в перспективі може приєднати Луначарські і Новопетрівські рекреаційні угіддя стихійного тривалого і короткочасного відпочинку локального значення, розташовані відповідно на захід та на схід від меж міста. Особливо сприятливі соціально-економічні умови та ресурси має Бердянський курорт. Основу його складає достатньо розвинена транспортна інфраструктура, що забезпечує доступність курорту з усіх транспортних напрямів.

Кирилівський бальнеокліматичний грязьовий курорт знаходиться на південному заході Запорізької області і територіально об'єднує селище міського типу Кирилівку, коси Пересип і Федотову. На території курорту, що займає площу 203,3 га, переважає оздоровчий сезонний відпочинок дітей і дорослих, що здійснюється в 113 рекреаційних установах загальною місткістю 19,9 тис. людей.

Розширення території курорту «Кирилівка» можливе за рахунок непридатних і малопродатних сільськогосподарських угідь (900 га). Це дозволить територіально охопити курортом Молочний лиман, що є джерелом мулових і сульфідних грязей. У комплексі соціально-економічних умов і ресурсів туристичного потенціалу найбільш сприятливою для розвитку рекреації і туризму в межах курорту є достатньо розвинена транспортна інфраструктура.

Приморський оздоровчий курорт місцевого значення розташований на півдні Запорізької області. Він налічує 24 оздоровчі заклади для дорослих на 7,6 тис. чол., та 7 дитячих оздоровчих закладів місткістю 2,3 тис. койко-місць. Степанівські, Чкалівські і Ботієвські рекреаційні угіддя стихійного тривалого і короткочасного відпочинку розташовані поблизу м. Мелітополя на території Приазовського адміністративного району між Кирилівським і Приморським курортами.

Маючи вигідне географічне положення, сприятливі природні рекреаційні передумови, функціонально вільні, непридатні і малопродуктивні для ведення сільського господарства землі, вони можуть існувати, освоюватися самостійно – поза

курортом як туристичні території або кластери. Здійснене зонування регіональної структури туристичної галузі є підставою для формування та розвитку у її межах спеціалізованих туристичних кластерів із значним туристичним потенціалом та конкурентними перевагами, власними ринковими нішами розвитку у перспективі [1].

Незважаючи на вище зазначені аспекти, не раціональне використання природних ресурсів загрожує швидким їх виснаженням. Така ситуація зумовлена відсутністю: Державного кадастру природних територій курортів України та Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України; нормативно-правових актів про визначення природних територій курортами державного та місцевого значення зі встановленням їх меж та зон санітарної охорони; затвердженої відповідно на державному й регіональному рівнях медичної спеціалізації курортів; затвердженої та зкорегованої містобудівної документації на більшості курортних територій; державного моніторингу курортних територій; достатнього обсягу фінансування з місцевих бюджетів протиерозійних і протизсувних робіт, що загрожує руйнуванням частини прибережних територій та пляжів; державного нагляду і контролю за дотриманням правил і норм використання лікувальних ресурсів (наявні унікальні природно-оздоровчі ресурси використовуються неефективно, існує тенденція до їх руйнування і знищення); диференційованих тарифів плати за користування природними лікувальними ресурсами у залежності від їх цінності тощо.

Чинниками, що є передумовою або джерелом виникнення проблемних ситуацій у розвитку галузі туризму та оптимізації її структури, є наступні: стабільне зниження рівня народжуваності та зростання смертності міського і сільського населення, що призводить до збільшення від'ємного природного приросту або депопуляції. Очевидно, що в найближчому майбутньому потенційний попит на внутрішній туризм зменшиться; охорона історичних пам'яток забезпечується за рахунок коштів місцевих бюджетів, що не задовольняє нагальні потреби утримання і не забезпечує доступності цих пам'яток для громадськості та проведення науково-дослідних розробок; високий ступінь техногенного навантаження на структуру гос подарського комплексу області в цілому негативно впливає на стан навколишнього природного середовища. Залишається гострою ситуація у сфері поводження з відходами, що у великих обсягах щорічно утворюються, розміщуються та накопичуються на території. Інтенсивний розвиток експортноорієнтованої металургійної галузі ще більше загострить цю проблему. На Запорізькій АЕС у 2001 р. було збудоване сухе сховище відпрацьованого ядерного палива (СВЯП), яке вирішило проблему його збереження на 50 років. З введенням сховища в дію держава щорічно заощаджує десятки мільйонів дол. Головний наслідок його використання - збереження найпотужнішої у Європі атомної станції у складі діючих електростанцій України. Але це значно зменшує інвестиційну привабливість рекреаційних угідь області, особливо в іноземних інвесторів.

Запорізька область посіла 4 місце у країні за кількістю викидів від стаціонарних джерел забруднення (підприємств) – 233,5 тис. т. Це пов'язано, передусім, із розміщенням у регіоні промислових об'єктів таких екологічно небезпечних видів економічної діяльності, як металургійна, хімічна, у т.ч. нафтопереробна промисловість, видобування металевих руд, виробництво електроенергії тощо. Особливу тривогу викликає екологічний стан узбережжя Азовського моря в курортній зоні (с. Кирилівка та Алтагірське урочище), де відсутнє водовідведення оздоровчих закладів.

Вже більше 30 років ці зони не мають власних очисних споруд каналізації. Відсутність централізованого водовідведення та елементарних умов у місцях зосередження відпочиваючих призвело вже до значних забруднень прибережної смуги, що може призвести до повної втрати цінного рекреаційного й туристичного ресурсу. У цілому, води Азовського моря на території Запорізької області згідно з комплексною оцінкою класифікуються як брудні.

Відсутні прісні води уздовж узбережжя Азовського моря в межах Якимівського і Приазовського районів. Питне водопостачання залишається найгострішою проблемою для басейну Азовського моря як у кількісному, так і в якісному розумінні. Через відсутність джерел питної води в південній частині області, у тому числі в оздоровчих зонах узбережжя Азовського моря, створюється незадовільна епідеміологічна ситуація, що ставить під загрозу здоров'я населення та відпочивальників.

Висновки. Чинники, що потребують поглибленого аналізу для визначення їх впливу на подальший розвиток галузі туризму регіону та його структури, є наступними:

1. Багатонаціональний склад населення Запорізького краю. За матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 р. налічує понад 130 національностей. Основне населення – це українці, росіяни, болгари, греки, що може надати додаткові можливості залучення культурних надбань національних меншин регіону, їх активного використання у сфері туризму: створення етнографічних куточків, взаємодія з материнськими державами, релігійний та ностальгійний туризм (меноніти).

2. Більша частина території області розташована в зоні центрального степу, південно-західна частина – у зоні сухого степу України. Часто бувають посухи, особливо в південних і південно-східних районах. У північних районах суховії слабкої та середньої інтенсивності спостерігаються один раз на 40-50 років, у південних – практично щорічно. Такі кліматичні умови можуть згубно впливати на молоді ландшафтні парки, на врожайність плодів та овочів, які є одним із привабливих чинників для туристів з північних регіонів.

3. Внаслідок свого географічного положення за площею лісів область належить до лісодефіцитних регіонів, тому при розширенні та плануванні рекреаційних та туристичних зон це необхідно враховувати. Використання місцевого природно-ресурсного потенціалу безпосередньо пов'язане як з економічною, так і з соціодемографічною ситуацією в регіоні. На жаль, використання рекреаційних комплексів може призвести до їх занепаду. Адже деякі рекреаційні ресурси не є самовідтворювальними. Саме тому на регіональному рівні потрібні цілеспрямовані дії, механізми підвищення якості життя і в тому числі – на розвиток рекреації та туризму.

Так, до компетенції організаційно- та фінансово-економічних механізмів належать: безпосереднє фінансування природоохоронної діяльності, чіткий контроль за використанням уведеної в дію природоохоронних об'єктів і потужностей за рахунок усіх джерел фінансування, допомога в раціональному використанні об'єктів соціально-культурної сфери як туристичних атракцій регіону, сприяння розвитку малого підприємництва у сфері оздоровчо-туристичних послуг тощо.

На державному рівні підтримується активізація роботи щодо створення нових єврорегіонів та туристичних кластерів, сільського зеленого туризму, а саме: реалізовується діяльність, яка сприятиме розвитку туристичного руху в прикордонній зоні шляхом проведення взаємної промоції туристичних атракцій, туристичної інформації у туристичних районах, ліквідації бар'єрів, що обмежують туристичний рух [2].

У межах цього напрямку необхідно ставити та вирішувати завдання щодо розбудови Приазовського туристичного кластеру спільно з сусідніми областями. Це сприятиме комплексному використанню наявного туристичного потенціалу, розвитку механізмів удосконалення структури галузі, зростанню її конкурентних переваг та конкурентоспроможності на регіональному, національному та світовому рівнях.

Анотація

У статті надана сучасна оцінка регіональної структури туристичного потенціалу Запорізької області. Обґрунтовано політику подальшого розвитку туристичної галузі регіону.

Ключові слова: туристичний потенціал, регіональна структура, конкурентна перевага, курорт, туристична індустрія.

Аннотация

В статье дана современная оценка региональной структуры туристического потенциала Запорожской области. Обоснована политика дальнейшего развития туристической окраски региона.

Ключевые слова: туристический потенциал, региональная структура, конкурентное преобладание, курорт, туристическая индустрия.

Abstract

The tourist potential of Zaporozhye region and its modern assessment of the regional structure is described in the given article. The policy for further development of tourism diversity in the region is grounded.

Keywords: tourism potential, regional structure, competitive predominance, resort, tourism industry.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Закону України «Про туризм»: Закон України від 18.11.2003 № 1282-IV // Офіційний вісник України. – 26.12.2003. - № 50. – С. 34.
2. Концепція розвитку туризму і курортів в Україні [Електронний ресурс]: проект. – Режим доступу: <http://tourism.gov.ua/doc.aspx?id=411>.